

mgr Justyna Krasowska

Instytut Socjologii
Uniwersytet Rzeszowski

Ekonomiczno-polityczny wymiar podziału społeczeństwa polskiego w drugiej dekadzie XXI wieku z uwzględnieniem historycznych uwarunkowań

WSTĘP

„I znów są dwie Polski, są dwa jej oblicza” – to fragment wiersza Jarosława Marka Rymkiewicza, w którym autor podkreśla dychotomiczny podział polskiego społeczeństwa, a z drugiej strony zakłada, że taki podział w Polsce już występował. Polscy publicyści społeczeństwo polskie dzielą na dwa narody: Polskę oświeceniowo-świecką oraz Polskę katolicko-narodową. Podział dychotomiczny społeczeństwa wyjaśnić można za pomocą teorii konfliktu Karola Marksa. W teorii K. Marksa walka o interesy ekonomiczne oraz polityczne jest najważniejszym stosunkiem między klasami, zaś klasa uciskana jest warunkiem istnienia każdego społeczeństwa opierającego się na antagonizmie klas.

Celem prezentowanego opracowania jest ukazanie nie tylko ekonomiczno-politycznego podziału społeczeństwa polskiego w 2012 roku, lecz przede wszystkim odpowiedź na pytania: jaka jest przyczyna podziału oraz jakie są kryteria podziału. Zakładając, że podział ekonomiczny nakłada się zarówno na polityczny, jak i kulturowy. Wybory parlamentarne w 2011 roku oraz prezydenckie w 2010 roku, potwierdziły podział mapy politycznej Polski na dwie części. Podział ten nakłada się na podział historyczny Polski. Pytaniem stawianym w tej pracy jest: Czy podział polityczny Polski nakłada się na wymiar ekonomiczny, jak również, czy owe podziały wynikają z historycznych uwarunkowań.

Opracowanie podzielone jest na dwie części. Pierwsza poświęcona jest historycznym przyczynom podziału. Ponieważ postawy i zachowania o charakterze ekonomicznym są silnie przestrzennie zróżnicowane oraz mają historyczne korzenie w tradycjach regionów [Bartkowski, 2003]. W części drugiej zaś przedstawiony został ekonomiczno-polityczny podział współczesnego społeczeństwa polskiego. Praca ta poświęcona jest wymiarowi ekonomicznemu owego podziału oraz nakładającemu się na niego podziałowi politycznemu. W pracy wykorzystano źródła zastane, czyli Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej Głównego Urzędu Statystycznego, jak również prace poświęcone regionalnym zróżnicowaniom Polski zarówno ekonomicznym, jak i politycznym.

1. ZARYS HISTORYCZNY EKONOMICZNO-POLITYCZNEGO PODZIAŁU SPOŁECZEŃSTWA POLSKIEGO

Celem niniejszego rozdziału jest ukazanie historycznych procesów, które spowodowały uformowanie się w Polsce odmiennych regionalnych tradycji społecznych, których główną przyczyną był przebieg modernizacji społecznej na przełomie XIX oraz XX wieku, dla której każdy z zaborów utworzył odmienne środowisko. Polska modernizacja w tym okresie przebiegała w sposób odmienny od jej wzorców klasycznych. Zależała ona od sytuacji danego zaboru, a także od charakteru aktywności klas wyższych [Bartkowski, 2003]. Rozwarstwienie społeczeństwa postępujące w dobie uprzemysłowienia oraz kapitalizacji ziem polskich spowodowało, że Polacy zaczęli dzielić się ideologicznie, a także tworzyć konkurujące ze sobą partie polityczne. Powstałe na ziemiach polskich orientacje polityczne zyskiwały popularność zależną od danego regionu.

1.1. GOSPODARKA I ORIENTACJE POLITYCZNE POLSKI W OKRESIE ROZBIORÓW

Brak samodzielnej państwowości od końca XVIII wieku aż do końca I wojny światowej miał i ma nadal istotny wpływ nie tylko na struktury przestrzenne, ale także na struktury gospodarcze i społeczne [Jałowiecki, 1996]. 26 stycznia 1797 roku Austria, Prusy i Rosja podpisały ostateczną konwencję rozbiorową. Polska zniknęła na 123 lata z politycznych map świata [Chmaj, Sokół, Wrona, 2001]. Badacze zajmujący się gospodarką Polski zaznaczają, że w końcu XVIII wieku na ziemiach polskich tworzył się jednolity rynek wewnętrzny, który prowadził do gospodarczego scalania państwa. Jednakże rozbiory przerwały ten proces, a państwa rozbiorowe zainteresowane były osłabianiem spójności gospodarczej ziem polskich i włączeniem ich w system gospodarki zaborców. Stopniowo ziemie polskie należące do poszczególnych zaborów stawały się częścią organizmów gospodarczych państw rozbiorowych. Oznaczało to podporządkowanie ich odmiennym przepisom prawnym, włączenie do różnych systemów pieniężnych, kredytowych i celnych. Rozpoczęły się działania Rosji do wcielenia w jej organizm gospodarczy ziem byłego Królestwa Polskiego i Kresów Wschodnich, Prus do włączenia Wielkopolski, Pomorza i Śląska, a Austro-Węgier do wcielenia Galicji i Śląska Cieszyńskiego. Równocześnie słabło ich powiązanie z pozostałymi obszarami dawnego państwa polskiego. Głównym narzędziem dzielącym poszczególne obszary ziem polskich była polityka celna.

1.1.1. POLSKA POD ZABORAMI – GOSPODARCZE ZRÓŻNICOWANIE

Na ziemiach wcielonych do Rosji pojawiła się szansa rozwoju przemysłowego nastawionego na wywóz towarów na rynek wschodni. Z myślą o wywozie do Rosji, a nawet przez Rosję do Chin, rozwinął się przede wszystkim przemysł włókienniczy w Łodzi i w okolicach oraz w okręgu białostockim, a także, choć

w znacznie skromniejszych rozmiarach, przemysł przetwórczy metalowy w Warszawie i okolicach oraz w Zagłębiu Dąbrowskim. Rozbudowano także kopalnie węgla w Zagłębiu Dąbrowskim, na potrzeby przemysłu krajowego. Powstało kilka dużych okręgów przemysłowych, między innymi w Łodzi utworzono wielki okręg przemysłu tekstylnego. Właśnie Łódź była najszybciej rozwijającym się miastem, z małej wioski szybko przekształciła się w wielką aglomerację miejską. W mieście powstały wielkie fabryki i spółki akcyjne. Przemysł tekstylny rozwijał się również w Żyrardowie, Zgierzu, Konstantynowie [Czubiński, 2008]. Zakłady przemysłowe w zaborze rosyjskim budowane były początkowo przez kapitał krajowy. Nowe zakłady przemysłowe na ziemiach polskich stanowiły konkurencję dla przemysłu rosyjskiego, z tego powodu władze w Petersburgu zaczęły blokować rozwijający się w Królestwie przemysł. Przykładowo planowały przebieg linii kolejowych, tak aby omijały one niektóre ważne ośrodki przemysłowe [Roszkowski, 1994].

Sytuacja pod zaborem pruskim przez historyków nie jest oceniana korzystnie. Głównie z powodu polityki Kulturkampfu, poprzez którą dążono do zgermanizowania Polaków. Komisja Kolonizacyjna, a następnie Niemiecki Związek Kresów Wschodnich, dążyły do wykupu ziemi z rąk polskich, otrzymując na ten cel ogromne środki od pruskiego rządu. W 1904 roku przeprowadzono ustawę o wywłaszczeniu Polaków i kolonizacji niemieckiej. Jedyna możliwość obrony interesów Polaków istniała na płaszczyźnie ekonomicznej. Dotyczyło to zwłaszcza rolnictwa Wielkopolski i Pomorza, gdzie żywił polski rozwinięty przedsiębiorczość i gospodarność jako środki obrony interesu narodowego [Roszkowski, 1994]. Gospodarka w zaborze pruskim rozwijała się zupełnie inaczej niż w rosyjskim. Śląsk przez Prusy uznany był za część kraju, a pozostałe ziemie Wielkopolska i Pomorze traktowane były jako teren podbity, wymagający dopiero germanizacji. Z tego powodu na terenie Śląska rozwinęło się górnictwo węglowe i cynku oraz przemysł hutniczy. Rozwój przemysłu w Niemczech w drugiej połowie XIX wieku i związana z tym urbanizacja powodowały, że kraj odczuwał niedobory żywności i surowców rolniczych. Spowodowało to możliwość produkcji żywności nie tylko na rynek dzielnicowy, ale także na wywóz do Niemiec. Dodatkowo możliwość eksportu zboża przez port w Gdańsku przyczyniła się do rozwoju rolnictwa. Zabór pruski był najbardziej rozwiniętym gospodarczo obszarem ziem polskich. Panowały tam w pełni wykształcone stosunki kapitalistyczne. Pomimo polityki pruskiej dążącej do ograniczenia gospodarczych wpływów Polaków i ich stopniowego usuwania z ziem. Odpowiedzią na te próby było powstanie licznych polskich organizacji spółdzielczych, które miały przeciwdziałać polityce pruskiej. Stworzyły one rozbudowany system kredytowy, na którego czele stanął Bank Związku Spółek Zarobkowych w Poznaniu S.A. Charakterystyczny rozwój gospodarczy Wielkopolski i Pomorza oraz wzmocnienie siły ekonomicznej były drogami ochrony i przetrwania. Zach-

wanie majątków i podniesienie gospodarki postrzegano nie jako sprawę prywatną, ale narodową [Bartkowski, 2003].

Zabór austriacki charakteryzował się najgorszą sytuacją gospodarczą, a polityka władz wiedeńskich zmierzała do utrudnienia rozwoju przemysłu. Jedynym znaczącym przemysłem na tych terenach była eksploatacja złóż ropy naftowej w drugiej połowie XIX wieku. Coraz silniejsze przeludnienie i brak przemysłu powodowały spadek stopy życiowej ludności rolniczej i zmuszały ją do poszukiwania pracy poza krajem. Galicja była na ziemiach polskich terenem największej emigracji. Lepsza sytuacja gospodarcza panowała na obszarach Śląska Cieszyńskiego, gdzie rozwinęły się: wydobywanie węgla, hutnictwo oraz przemysł przetwórczy metalowy [Kaliński, Landau, 1998]. Dodatkowo izolacja Galicji od rynków zbytu, ogromne przeludnienie wsi, łagodzone jedynie przez emigrację, a także brak kapitału i perspektyw dla właścicieli polskich, potęgowały stagnację oraz zacofanie zaboru austriackiego [Roszkowski, 1994].

1.1.2. ORIENTACJE POLITYCZNE NA ZIEMIACH POLSKICH OKRESU ZABORÓW

Historycy badający orientacje polityczne Polaków okresu zaborów dzielą je na dwa przeciwstawne obozy: narodowo-demokratyczny oraz austro-polski. Pierwszy program reprezentowało Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne (endecja) powstałe w 1897 roku jako jawny wyraz konspiracyjnej Ligi Polskiej. Program narodowo-demokratyczny wyrastał z tradycji niepodległościowej. Zmierzał do spotęgowania sił narodu polskiego w walce o suwerenność opierając się na tradycyjnej religijności i inicjatywie gospodarczej. Ruch ten narodził się wśród inteligencji i ziemiaństwa, po rewolucji w 1905 roku zaczął obejmować także środowiska robotnicze i chłopskie. Poza zaborem rosyjskim endecja miała większe wpływy pod panowaniem pruskim, mniejsze zaś w Galicji. Drugi program polityczny opierał swe nadzieje na Austro-Węgrzech. Ich zwolennicy zaś rekrutowali się spośród młodzieży zaboru rosyjskiego oraz społeczeństwa galicyjskiego.

Liberalna polityka austriacka powodowała, że w Galicji znajdowali schronienie działacze niepodległościowi prześladowani w pozostałych zaborach oraz publikowano tu prace zakazywane przez cenzurę rosyjską i niemiecką. Charakterystyczny dla tego zaboru jest rozwój ruchu ludowego. Chłopi polscy stopniowo emancypowali się i uniezależniali od szlachty i kleru. Próbowali tworzyć własne organizacje samopomocowe, a następnie polityczne i formułować własny program podniesienia poziomu życia ekonomicznego i kulturalnego. Najwcześniej takie inicjatywy powstały w Galicji, która już w 1846 roku przeżyła bunt mas chłopskich [Czubiński, 2008]. W zaborze austriackim uformowały się stronnictwa i partie, które działały w okresie międzywojennym. Szczególne znaczenie miały: ruch konserwatywny, stańczycy oraz ruch socjalistyczny z Ignacym Daszyńskim na czele, a także ruch ludowy z Wincentym Witosem.

1.2. GOSPODARKA ZIEM POLSKICH II RZECZYPOSPOLITEJ I JEJ PODZIAŁY POLITYCZNE

1.2.1. DRUGA RZECZYPOSPOLITA – GOSPODARKA NOWO POWSTAŁEGO PAŃSTWA

Odrębne warunki rozwoju terytoriów, które w 1918 roku weszły w skład odrodzonego państwa pozostawiły ślady, które ujawniły się w poziomie wzrostu gospodarczego, sieci infrastruktury, w zaawansowaniu procesów urbanizacji oraz w systemie prawnym [Jałowicki, 1996]. Sytuacja gospodarcza Polski po zakończeniu I wojny światowej była trudna. Spowodowane było to zniszczeniami ziem polskich przez działania wojenne toczone na ich terenie (90% powierzchni kraju objętych było działaniami wojennymi), a także przez celowe akcje okupanta (taktyka „spalonej ziemi” – wycofujący się okupanci podpalać miasta, szyby naftowe, zboża) [Bonusiak, 2011]. Ocenia się, że produkcja przemysłowa w 1919 roku wynosiła w Polsce około 30% z 1913 roku w tych samych granicach. Aktywną rolę w gospodarce odgrywało państwo, organizując system reglamentacji podstawowych artykułów konsumpcyjnych [Roszkowski, 1994].

Nowo powstałe państwo rozpoczęło proces unifikacji ziem polskich. W latach 1921–1923 procesy odbudowy postępowały i obejmowały wszystkie działy gospodarki kraju. Scalanie kraju w jeden system gospodarczy wymagało podjęcia wysiłku na rzecz stworzenia brakujących połączeń kolejowych między ziemiami dawnych zaborów, ujednolicenia pieniądza, włączenia w system gospodarczy Polski Górnego Śląska, tworzenia ogólnopaństwowego ustawodawstwa gospodarczego w zakresie podatków, cel, handlu zagranicznego, przepisów regulujących zakładanie i funkcjonowanie przedsiębiorstw.

Trudno o jednolitą ocenę gospodarki II Rzeczypospolitej. Ponieważ Polska musiała najpierw doprowadzić do unifikacji państwa, a następnie przystąpić do reformowania jego gospodarki. Gospodarkę II Rzeczypospolitej historycy dzielą na cztery okresy. Okres pierwszy to lata 1918–1925 zwane okresem inflacji. Drugi obejmuje okres od roku 1926 do 1929 i nazywany jest okresem wzrostu. Trzeci przypada na lata 1929–1935 i jest to okres, w którym gospodarka Polski znajdowała się w okresie wielkiego kryzysu gospodarczego, a czwarty to lata 1936–1939 i jest to okres nakręcania koniunktury [Kaliński, Landau, 1998].

II Rzeczpospolita istniała tylko 21 lat i był to okres zbyt krótki, by zniwelować ujemne skutki trwającej 123 lata polityki państw zaborczych. Plany gospodarcze przygotowane przez Eugeniusza Kwiatkowskiego realizowały na stosunkowo dużą skalę działalność inwestycyjną w przemyśle. Doprowadzić miały do wzrostu gospodarczego; polityka taka nazywana jest nakręcaniem koniunktury. W ramach wyżej wymienionych planów gospodarczych powstało wiele inwestycji, w tym między innymi Centralny Okręg Przemysłowy. Dla zatarcia różnic pomiędzy regionami, czyli Polską A i B opracowano piętnastoletni plan inwestycyjny na lata 1939–1953. Plany gospodarczej unifikacji kraju przerwane zostały przez drugą wojnę światową.

1.2.2. WYBORY POLITYCZNE SPOŁECZEŃSTWA POLSKIEGO OKRESU MIĘDZYWOJENNEGO

Odbudowa niepodległego państwa polskiego miała wielkie znaczenie polityczne dla całego narodu polskiego. W omówieniu sympatii politycznych społeczeństwa polskiego II Rzeczypospolitej posłużyć się można wynikami wyborów ze stycznia 1919 roku. Wybory te, zdaniem historyków, potraktować można jako przybliżony obraz politycznych sympatii oraz antypatii całego polskiego społeczeństwa.

W byłym Królestwie zakończyły się klęską zwolenników współdziałania z mocarstwami centralnymi (tak zwani aktywiści związani z Józefem Piłsudskim), a w Galicji oznaczały kres dotychczasowej przewagi lojalnych wobec Austro-Węgier konserwatystów. Największy sukces w obu dzielnicach osiągnęła narodowa demokracja oraz ugrupowania ją wspierające i to zarówno na terenach wiejskich, jak i w miastach. Dominację tej opcji w Wielkopolsce (98% ważnych głosów) potwierdziły przeprowadzone tam pół roku później wybory uzupełniające. Dużą popularnością cieszyły się partie chłopskie. W Królestwie za PSL „Wyzwolenie” opowiadało się 20% wyborców, a w Galicji PSL „Piast” i PSL Lewica zgromadziły ponad 50% ważnie oddanych głosów. Zaskakująca była porażka socjalistów w Królestwie, w którym uzyskali poparcie mniejsze niż 9%. Trochę lepiej wypadli w Galicji, gdzie ich wpływy były bardziej ugruntowane i zdobyli zaufanie prawie 18% głosujących [Brzoza, Sowa, 2006].

1.3. GOSPODARKA POLSKIEJ RZECZPOSPOLITEJ LUDOWEJ

Końcowy okres wojny dramatycznie wpłynął na losy narodu polskiego. Decyzje polityczne sprawiły, że o losach państwa polskiego w następnym półwieczu decydować miał Związek Radziecki, którego przywódcy przygotowali model państwa satelickiego z uzależnionymi od Kremla władzami [Kaliński, Landau, 1998]. Dodatkowo sytuacja społeczno-gospodarcza po zakończeniu działań wojennych w Polsce była tragiczna, wskaźnik zniszczeń w przeliczeniu na jednego mieszkańca był w Polsce najwyższy w świecie (dane te nie uwzględniają zniszczeń i grabieży majątku produkcyjnego na ziemiach polskich przez władze radzieckie). Zniszczeniu uległo 65% zakładów przemysłowych. W rolnictwie nastąpiła dewastacja gruntów, zabudowań i inwentarza żywego. Gwałtownie zmalały zasiewy i plony. Zdezorganizowany był także transport. Zniszczono 33% torów, 65% mostów kolejowych, 80% parowozów i wagonów. W ruinach leżały główne miasta: Warszawa, Wrocław, Szczecin, Gdańsk, Poznań [Roszkowski, 1994].

Powojenne przeobrażenia ustrojowe odbywały się w dwóch etapach. W pierwszym, do 1947 roku, komuniści, starając się pozyskać część społeczeństwa kamuflowali zasadniczy cel, jakim było zbudowanie w Polsce stalinizmu. Demon-
taż niektórych starych struktur odbywał się pod pozorem dążenia do rozwiązania

problemów gospodarczych. Od 1947 roku systematycznie odchodzono od hasła „polskiej drogi do socjalizmu”, otwarcie przystąpiono do tworzenia zunifikowanych struktur gospodarczych, analogicznych do funkcjonujących w ZSRR. Reformy społeczno-ekonomiczne sprawiły, że już w 1949 roku 66% dochodu narodowego wytwarzała gospodarka publiczna. Dominację sektora uspołecznionego powiązano z centralistycznym systemem planowania i zarządzania gospodarką powodującym ubezwłasnowolnienie przedsiębiorstw. Państwo decydowało o przydziale czynników produkcji i rozliczało z ich wykorzystania. Rynek zepchnięty został na margines życia gospodarczego, do regulowania niewielkiego zakresu obrotu artykułami konsumpcyjnymi [Kaliński, Landau, 1998].

2. EKONOMICZNO-POLITYCZNY PODZIAŁ WSPÓŁCZESNEJ POLSKI

Socjologowie, a także politolodzy podkreślają, że w Polsce występuje regionalne zróżnicowanie zachowań politycznych, które uformowało się w ścisłym związku z odrębnością tradycji społecznych i politycznych. Zarówno wybory parlamentarne, jak i prezydenckie potwierdzają podział mapy wyborczej Polski na dwie części: północno-zachodnią – zwaną nową i południowo-wschodnią – tak zwaną starą Polskę. Określenia „nowa” i „stara” wynikają z linii podziału przebiegającej na granicy dawnych zaborów rosyjskiego i austriackiego oraz zaboru pruskiego i ziem uzyskanych po II wojnie światowej.

Polskojęzyczne media opiniotwórcze przedstawiają obraz dualistycznego podziału społeczeństwa polskiego, a w prasie ukazują się artykuły, które dzielą Polaków na dwa narody. Dziennikarze ukazują obraz podziału na scenie politycznej Polski pomiędzy dwoma filarami: Polski oświeceniowo-świeckiej i Polski katolicko-narodowej [Żakowski, 2010]. Przed wyborami prezydenckimi w 2010 roku media opiniotwórcze podkreślały, że wybory prezydenckie nie są tylko i wyłącznie konfrontacją wizji politycznych Bronisława Komorowskiego i Jarosława Kaczyńskiego, lecz ich elektoratów. Podkreślano, że wybory te, to konfrontacja dwóch wersji Polski: tej bogatej i biednej, nowoczesnej i tej, która tkwi w przeszłości. Zadaniem tego artykułu jest odpowiedź na pytanie, czy w Polsce występuje podział, jeśli tak to na jakiej linii, a także, czy wybory polityczne Polaków obserwowane przy urnach wyborczych przekładają się także na ich położenie materialne? Czyli ujmując to inaczej: Czy podział polityczny współczesnej Polski nakłada się na podział ekonomiczny?

2.1. EKONOMICZNY PODZIAŁ WSPÓŁCZESNEJ POLSKI

Podział ekonomiczny Polski w głównej mierze wynika z historycznych uwarunkowań rozwoju poszczególnych regionów, gdyż regiony kształtowane w historycznej sekwencji zdarzeń pozostają podstawową jednostką terytorialnej

mozaiki gospodarczej [Sagan, 2004]. Badacze tematu zwracają uwagę również na fakt, że aktywność ekonomiczna jest silnie uzależniona od infrastruktury komunikacyjnej, bliskości rynku kapitałowego, zasobów rynku pracy, możliwości zaopatrzenia i zbytu [Bartkowski, 2003]. W połowie lat 90. XX w. zwrócono uwagę na utrzymującą się siłę uwarunkowań historycznych. Zróżnicowania gmin w układzie wielkich historycznych regionów Polski, w zakresie działalności gospodarczej, aktywności społecznej oraz w dziedzinie przedsiębiorczości oraz inicjatywy samorządów terytorialnych, okazały się głębokie [Gorzelać, 2009].

Wiesław Łagodziński zauważa, że gdyby podzielić Polskę w układzie ekonomiczno-geograficznym, to jest ona strukturą złożoną z trzech układów przestrzennych. Pierwszy układ, wschodni, to obszar na wschód od pasa Wisły, tj. część województwa mazowieckiego, w dużej części województwo warmińsko-mazurskie, województwa lubelskie, podlaskie, podkarpackie, świętokrzyskie, spora część województwa małopolskiego; są to w znacznej części tereny dawnego zaboru rosyjskiego. Drugi to pas Wisły, czyli bez mała cała Małopolska, część województw pomorskiego, mazowieckiego. Trzeci to ziemie na zachód od tego pasa, a więc województwa: wielkopolskie, łódzkie, zachodnio-pomorskie, dolnośląskie oraz opolskie. Polską C, jego zdaniem, jest Polska wschodnia, a województwa zachodnie Polską A, lecz dodaje on również, że w jednym województwie mazowieckim znajdują się trzy Polski. Podział na Polskę zachodnią lepiej zagospodarowaną oraz wschodnią biedniejszą, zdaniem W. Łagodzińskiego, wynika z realnego socjalizmu, który budował infrastrukturę tam, gdzie uważano, że można ją budować, a więc na Śląsku, w Gdańsku, Szczecinie, na Dolnym Śląsku. Ziemie wschodnie były zaś niedoinwestowane [Kowalska, ([http](#))].

W ujęciu regionalnym na poziomie NUTS II zróżnicowania poziomu rozwoju gospodarczego mierzonego poziomem PKB na mieszkańca oscylują wokół relacji 1:2,2. Największy poziom rozwoju obserwowany jest w województwach, w których zlokalizowane są centra społeczno-gospodarcze kraju: województwo mazowieckie (151,6% średniego poziomu kraju), śląskie (110%) oraz wielkopolskie (106,6%). Jednocześnie województwa mazowieckie i śląskie mają najwyższy poziom potencjału endogenicznego, mierzonego m.in. udziałem ludności z wyższym wykształceniem, liczbą studentów, liczbą przyznanych patentów. Zwarty obszar o najniższym poziomie PKB na jednego mieszkańca tworzy pięć województw: lubelskie, podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie oraz wschodnia i północna część województwa mazowieckiego [Grosse, 2004].

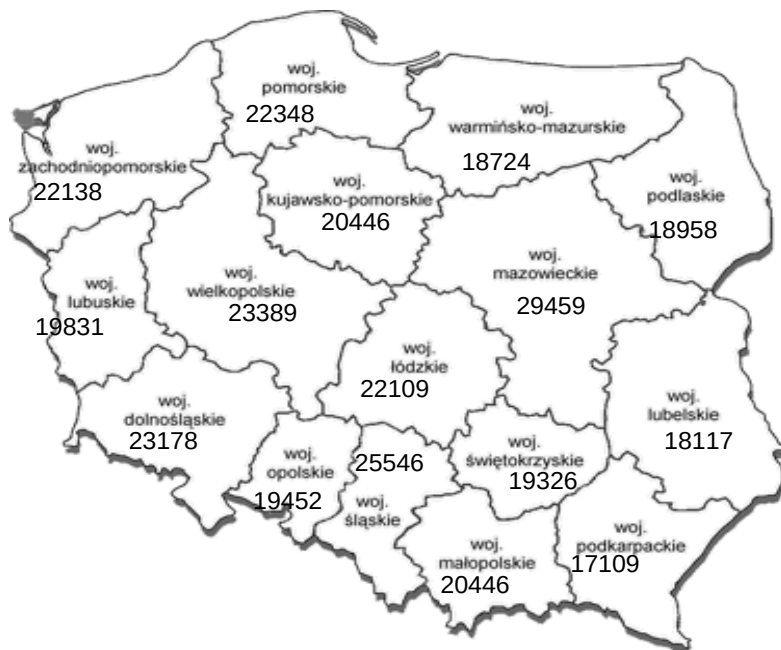
Najbardziej uniwersalnym miernikiem o charakterze ekonomicznym jest poziom produkcji krajowej brutto przypadającej na mieszkańca.

Rysunek 1. Produkt krajowy brutto (ceny bieżące) na 1 mieszkańca w zł (w 2010 roku)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, GUS 2011, Ważniejsze dane o województwach w 2010 r., s. 76–79.

Najniższe PKB *per capita* występują w województwach: lubelskim, podkarpackim, podlaskim, warmińsko-mazurskim. Województwa zachodnie oraz centralne charakteryzują się większym poziomem PKB na jednego mieszkańca. Również rysunek 2 przedstawiający nominalne dochody obrazuje podział ekonomiczny Polski. Ponieważ województwa wschodnie charakteryzują się niższymi dochodami, niż zachodnie, to w 2010 roku w województwach ściany wschodniej wystąpiło najniższe PKB na mieszkańca. W województwie lubelskim 23 651 zł, w podlaskim wynosiło ono 25 951 zł, zaś w podkarpackim było o 1820 zł niższe niż w podlaskim. Niski poziom PKB *per capita* odnotowany został w województwie warmińsko-mazurskim – wynosił 25 970 zł, w świętokrzyskim – 27 333 zł oraz opolskim – 28 761 zł. Najwyższy poziom PKB na mieszkańca wystąpił w województwie mazowieckim i był o 32 732 zł wyższy niż w lubelskim. Ściana zachodnia, tj. województwa zachodnio-pomorskie, lubelskie oraz dolnośląskie cechowały się wysokim PKB *per capita*. Różnica PKB na mieszkańca trzech województw ze ścianą wschodniej i zachodniej wynosi 25 669 zł (99 402–73 733). Rycina obrazując różnice w PKB pokazuje zależność pomiędzy wschodnią a zachodnią częścią Polski.

Rysunek 2. Nominalne dochody do dyspozycji brutto w sektorze gospodarstw domowych na 1 mieszkańca w zł w 2010 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, GUS 2011, Ważniejsze dane o województwach w 2010 r., s. 76–79.

Rysunek 2 przedstawia nominalne dochody do dyspozycji brutto w sektorze gospodarstw domowych na 1 mieszkańca. Najniższe nominalne dochody występują w województwie podkarpackim – 17 109 zł i są niższe o 12 350 zł niż w województwie mazowieckim. Najniższe dochody występują na ścianie wschodniej, tj. w województwach: podlaskim, podkarpackim oraz lubelskim. Najwyższe zaś w mazowieckim, śląskim oraz wielkopolskim. Ściana zachodnia, tj. województwa zachodniopomorskie, lubelskie oraz dolnośląskie odnotowują wyższe nominalne dochody niż województwa ściany wschodniej. Różnica pomiędzy trzema województwami ze ściany wschodniej a zachodniej wynosi 10 963 zł (65 147 – 54 184). Różnice pomiędzy województwami nie są duże, gdyż w województwach opolskim oraz świętokrzyskim odnotowano także niskie nominalne dochody, tj. w opolskim – 19 452 zł, zaś w świętokrzyskim – 19 326 zł.

Główny Urząd Statystyczny w ramach Europejskiego Badania Dochodów oraz Warunków Życia Ludności zbadał, jak wygląda mapa ubóstwa w Polsce. Porównywano dwie kategorie biedy: monetarną, tj. dochody ludności oraz pozamonetarną, tj. jakość życia ludzi. Porównanie samych dochodów Polaków dało przewidywalne wyniki: najbiedniejsze polskie regiony to województwa:

lubelskie, podkarpackie oraz warmińsko-mazurskie, tj. ściana wschodnia. Najbogatsze okazały się Śląsk i Mazowsze. Mapa ubóstwa pozamonetarnego wykazała zaś, że najwięcej zagrożonych biedą Polaków mieszka w województwach łódzkim oraz dolnośląskim. Nie tylko podział ekonomiczny jest specyfiką Polski, lecz z danych GUS wynika, że powiększa się dystans między najbogatszymi regionami oraz najbiedniejszymi.

Polska jest krajem silnie regionalnie zróżnicowanym. Dane o poziomie dochodów rozporządzalnych i wydatków oraz nadwyżki tych pierwszych nad wydatkami wskazują na znaczące regionalne dysparytety w tym zakresie. Dyferencjacja poziomu dochodów i wydatków oraz nadwyżki dochodów nad wydatkami gospodarstw domowych w 2010 roku ściślej lokalizuje dysparytety regionalne. W międzywojewódzkim rankingu przoduje województwo mazowieckie. Z drugiej strony outsiderzy (województwa: podkarpackie, lubelskie, świętokrzyskie i podlaskie). Gdy za 100% przyjmiemy poziom dochodów w województwie podkarpackim, to kolejno w innych stanowił on: lubelskie – 107,8, świętokrzyskie – 113,1, podlaskie – 121,6, warmińsko-mazurskie – 121,6, małopolskie – 122,1, opolskie – 123,0, wielkopolskie – 124,1, lubuskie – 127,1, kujawsko-pomorskie – 127,7, śląskie – 128,8, łódzkie – 129,9, zachodniopomorskie – 130,8, dolnośląskie – 136,6, pomorskie – 137,0 i mazowieckie – 176,6. Obszar zmienności wojewódzkich wskaźników dochodu rozporządzalnego to 694,70 zł, co stanowiło 58,2% średniej krajowej oraz podane przedtem przewyższenie mazowieckiego nad podkarpackim. Dane na temat regionalnego zróżnicowania dochodów i wydatków gospodarstw domowych wskazują na znaczącą ich rozpiętość [Gorczyca, 2012].

Rozwarstwienie dochodów jest niewątpliwie jednym z kluczowych problemów ekonomii rozwoju. Określa bowiem zakres, w jakim z istniejącego zasobu dóbr korzystają poszczególni członkowie społeczeństwa i ich rodziny oraz stopień, w jakim wzrost tego zasobu wpływa na społeczny dobrobyt, będący ostatecznym celem gospodarowania. Transformacja polskiej gospodarki znajduje szerokie odzwierciedlenie w sytuacji dochodowej gospodarstw domowych. Poziom, dynamika i struktura dochodów gospodarstw domowych jest zróżnicowana w przekroju regionalnym. Wynika to z odmiennej sytuacji na rynku pracy i różnej dynamiki rozwoju gospodarczego poszczególnych województw. Według danych z 2003 roku jedynie w województwie mazowieckim gospodarstwa domowe posiadały dochody wyraźnie wyższe od przeciętnych w kraju – ich dochody wynosiły 858 zł i były o 26% wyższe. Dochody wyższe od przeciętnych charakteryzowały też województwa: pomorskie (gdzie osiągnęły poziom 731 zł i były o ponad 7% wyższe), śląskie i dolnośląskie (dochody oscylowały wokół 695 zł i były o ok. 2% wyższe). W najtrudniejszej sytuacji dochodowej pozostawała ludność w województwach: podkarpackim, świętokrzyskim i podlaskim. Gospodarstwa domowe tych województw uzyskiwały dochód niższy niż przeciętnie w kraju odpowiednio o: 17,8%, 14,3% oraz 13,9%. Dochody rozporządzalne na 1 osobę wynosiły tu: 560, 580 i 586 zł. Problemy dochodowe tych

województw mają podłoże historyczne oraz techniczno-organizacyjne. Przyczyny historyczne odcisnęły swoje piętno najsilniej w południowo-wschodniej Polsce. W wyniku tych różnic rozpiętość poziomu dochodu rozporządzalnego w regionach wynosiła w 2003 roku ponad 298 zł na osobę, podczas gdy rok wcześniej 257 zł, a w 2001 roku 244 zł na osobę. Mimo że w większości województw w latach 2001–2003 wskaźniki ubóstwa uległy pogorszeniu, to jednak do najbardziej zagrożonych ubóstwem należą województwa: warmińsko-mazurskie, podkarpackie, lubelskie i świętokrzyskie [Leszczyńska, 2006].

2.2. PODZIAŁ POLITYCZNY POLAKÓW

Zarówno polityczne sympatie Polaków, jak i postawy oraz zachowania o charakterze ekonomicznym są silnie przestrzennie zróżnicowane. Mają one historyczne korzenie w tradycjach regionów. W badaniach nad geografiami wpływów politycznych w Polsce ustalono, że źródła nowej geografii politycznej pochodzą z dawnych podziałów kraju według granic rozbiorowych sprzed 1918 roku oraz nowych granic Polski ustanowionych w 1945 roku [Gieorgica, 1995]. Współczesny podział polityczny Polaków nazywany przez badaczy jest podziałem postkomunistycznym. Podział społeczeństwa na stronę komunistyczną i antykomunistyczną ujawniły analizy historyczne oraz socjologiczne [Grabowska, 2004]. Niezależnie od rewolucyjnych niekiedy zmian na polskiej scenie politycznej, od wahań preferencji wyborczych, podziałów partii i powstawania nowych ruchów politycznych itp., w wymiarze „głębokim” geografia wyborcza kraju pozostawała w znacznym stopniu niezmienna. Można więc mówić o znacznej stabilności polskiej geografii wyborczej. Badacze zajmujący się tematem polską przestrzeń polityczną definiują jako dwuwymiarową, dzieląc ją na wschodnią i zachodnią. Z kolei w wymiarze „prawica – lewica” ściana zachodnia okazywała się regionem zdecydowanie lewicowym, częściej wspierającym tzw. partie postkomunistyczne niż większość pozostałych regionów kraju. Owa lewicowość przejawiająca się w szczególności do poparcia dla SLD, a także Samoobrony najsilniejsza była zawsze na Pomorzu Zachodnim, wyraźnie mniejsza na Dolnym Śląsku, w szczególności w dolinie Odry, gdzie osiedliło się wielu wychodźców z Galicji. Na przedgórzu sudeckim (rejon Wałbrzycha i Jeleniej Góry), gdzie po wojnie zjechało wielu ideowych imigrantów z krajów zachodniej Europy, w szczególności działaczy komunistycznych, poziom lewicowości pozostaje do dziś wyższy. Podział przestrzennego zróżnicowania politycznego obserwować można także w wynikach głosowania w referendum dotyczącym akcesji Polski do Unii Europejskiej, jakie odbyło się w czerwcu 2003 r. W tym przypadku także ściana zachodnia okazała się bardzo jednorodna: zdecydowanie i dość jednogłośnie opowiedziała się „na tak”, a więc za przystąpieniem Polski do UE. Poziom poparcia dla członkostwa Polski w Unii przekraczał tu zwykle 80 procent. W pasie wschodniego pogranicza Polski, posiadającego o wiele bardziej złożoną prze-

szłość historyczną sytuacja była odpowiednio bardziej zróżnicowana [Zarycki, (http)]. W polskim dyskursie liberalnym pojawia się bowiem często motyw opozycji pomiędzy nowoczesnym i postępowym Zachodem a zacofanym i obskurantycznym Wschodem. Doskonale uwidocznił się on w kampanii wyborczej w 2007 roku, w czasie ówczesnego starcia pomiędzy obozami PO i PiS. Donald Tusk określił wówczas dylemat stojący przed wyborcami jako „wybór między cywilizacją Zachodu a wschodnim nieporządkiem politycznym” [Zarycki, (http)].

PODSUMOWANIE

Podsumowując należy wskazać, że historyczny podział na biedniejsze oraz bogatsze regiony koresponduje z sytuacją gospodarczą Polski w XXI wieku. Dodatkowo poszczególne regiony Polski cechują się odmiennością preferencji politycznych oraz są ekonomicznie zróżnicowane. Badacze tematu podkreślają wpływ tradycji społecznych oraz politycznych na współczesne zachowania polityczne poszczególnych regionów. Współczesna Polska dzieli się na biedniejsze województwa na tak zwanej ścianie wschodniej oraz bogatsze zachodnio-centralne. Dysproporcje występują również pomiędzy poszczególnymi regionami; przykładowo w jednym województwie występują gminy zarówno biedne, jak i bogate. Różnice w położeniu materialnym poszczególnych regionów kraju nie są tylko specyfiką Polski. Specyficzne dla Polski jest to, że podział występuje na tej samej linii w wymiarze ekonomicznym oraz politycznym. Na podział ekonomiczny nakłada się podział polityczny współczesnego społeczeństwa polskiego. Po wschodniej stronie Wisły wygrywa Prawo i Sprawiedliwość, zaś po zachodniej stronie Wisły wygrywa Platforma Obywatelska. Partie te programowo nie różnią się od siebie, lecz Prawo i Sprawiedliwość utożsamiane jest z konserwatywnymi wartościami, zaś Platforma Obywatelska z liberalnymi.

Czy można mówić o podziale na Polskę A oraz B, skoro część badaczy wskazuje również Polskę C, zaś w obrębie jednego województwa występują podziały na biednych i bogatych? Z przedstawionych w tekście danych wynika, że część wschodnia Polski w porównaniu z zachodnią oraz centralną jest niedoinwestowana, a wynika to m.in. z uwarunkowań historycznych. Z tego powodu można mówić o biedniejszej Polsce wschodniej oraz bogatszej centralno-zachodniej.

LITERATURA

Bartkowski J., 2003, *Tradycja i polityka. Wpływ tradycji kulturowych polskich regionów na współczesne zachowania społeczne i polityczne*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.

- Bizon W., *Dobrobyt społeczno-ekonomiczny oraz gospodarka oparta na wiedzy w kontekście historycznych podziałów na Polskę A i Polskę B*: <http://www.e-mentor.edu.pl/artykul/index/numer/41/id/857>.
- Bonusiak W., 2011, *Druga Rzeczpospolita (1918–1939)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- Brzoza C., Sowa A.L., 2006, *Historia Polski 1918–1945*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Chmaj M., Sokół W., Wrona J., 2001, *Historia*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz–Warszawa.
- Chwalba A., 2009, *Dziedzictwo zaborów* [w:] *Polski wiek XX, dwudziestolecie*, red. K. Persaka, O. Machcewicz, Muzeum Historii Polski, Warszawa.
- Czubiński A., *Historia Polski 1864–2001*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Gieorgica J.P., 1995, *Geografia wpływów politycznych w Polsce* [w:] *Współczesne problemy rozwoju regionalnego*, red. B. Jałowiecki, Wydawnictwo Europejskiego Instytutu Rozwoju Regionalnego i Lokalnego, Warszawa.
- Gorczyca M., 2012, *Regionalne zróżnicowania dochodów i wydatków gospodarstw domowych w 2010 r.*, „Polityka Społeczna”, nr 3.
- Gorzela G., 2009, *Społeczno-ekonomiczne regionalne zróżnicowanie Polski* [w:] *Zróżnicowania warunków życia, polskie rodziny i społeczności lokalne*, red. K. Zagórski, G. Gorzelak, B. Jałowiecki, Scholar, Warszawa.
- Grabowska M., 2004, *Podział postkomunistyczny. Społeczne podstawy polityki w Polsce po 1989 roku*, Scholar, Warszawa.
- Grosse T.G., 2004, *Propozycja założeń do rządowej strategii rozwoju regionalnego na lata 2007–2013*, „Studia Regionalne i Lokalne”, nr 4(18).
<http://samorzady.pb.pl/2575457,63250,najbogatsze-i-najbiedniejsze-powiaty-w-polsce>
http://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/429761,le_soir_dwie_polski_skonfrentowane_w_wyborach_prezydenckich.html
http://wyhacz.gazeta.pl/Wyhacz/1,88542,5837285,Zarobki_biednych_i_bogatych_Polakow_dzieli_przepasc.html
<http://www.wprost.pl/ar/82053/Rzeczpospolita-obojska-elektoratow/?I=1194>
- Jałowiecki B., 1996, *Przestrzeń historyczna, regionalizm, regionalizacja*, „Studia Regionalne i Lokalne” nr 17(50).
- Kaliński J., Landau Z., 1998, *Gospodarka Polski w XX wieku*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Kowalska D., *Łagodziński: podział na Polskę A i Polskę B wciąż się utrwała i narasta*. <http://wybory.onet.pl/prezydenckie-2010/aktualnosci/lagodzinski-podzial-na-polske-a-i-polske-b-wciaz-s,5,3317385,aktualnosc.html>
- Landau Z., 1994, *Gospodarka Polski Ludowej*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Leszczyńska M., 2006, *Dysproporcje dochodów ludności w przekroju regionalnym* [w:] *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Problemy globalizacji i regionalizacji*, cz. 1, red. M.G. Woźniak, z. 8, Wyd. Mitel, Rzeszów.
- Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polski, Główny Urząd Statystyczny 2011.

- Roszkowski W., *Historia Polski 1914–1993*, PWN, Warszawa.
- Sagan I., 2004, *Współczesne studia regionalne – teoria i metodologia, a także praktyka*, „Studia Regionalne i Lokalne”, nr 2(16).
- Zagórski K., 2009, *Dochody, ubóstwo, zamożność i nierówności w przestrzeni społeczno-geograficznej* [w:] *Zróżnicowania warunków życia, polskie rodziny i społeczności lokalne*, red. K. Zagórski, G. Gorzelak, B. Jałowiecki, CBOS, Warszawa.
- Zarycki T., *Kulturowe-polityczne uwarunkowania modernizacji Polski wschodniej i zachodniej. Geografia polityczna i jej interpretacje*, <http://www.iss.uw.edu.pl/zarycki/pdf/east-west.pdf>.
- Zarycki T., *Polska i jej regiony a debata postkolonialna*, <http://www.iss.uw.edu.pl/zarycki/pdf/postkolonialna.pdf>.
- Żakowski J., 2010, *Polandia i PISlandia*, „Polityka” nr 46.
- Ziemkiewicz R.A., 2010, *Nasz naród jak lawa*, „PlusMinus Tygodnik Rzeczypospolitej”, nr 30.

Streszczenie

Artykuł przedstawia ekonomiczno-polityczny podział Polski z uwzględnieniem historycznych uwarunkowań. Jego celem jest wskazanie na aktualność podziału Polski na część biedniejszą wschodnią oraz bogatszą centralno-zachodnią. Artykuł przedstawia podział mapy politycznej Polski nakładający się na podział ekonomiczny. W tekście wykorzystano dane statystyczne z GUS oraz wyniki wyborów parlamentarnych i prezydenckich.

Economically-Political Dimension of Division of Polish Society in Second Decade of XXI Century with Taking into Consideration Historic Conditions

Summary

There is purpose advisable on distribution of Poland on poorest part eastern and richest western centrally. Article presents economically- political distribution of Poland with taking into consideration historic conditionality. Article present distribution of political Poland map imposing on economic distribution. In text used statistic data from GUS and results of parliament elections and presidential.